

ІСТОРІЯ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В БЕРДЯНСЬКУ 1932–1953 рр.: ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ

На формування іміджу закладів освіти справляють істотний вплив не лише чинна нормативно-правова база, існуюча управлінська структура, теперішній викладацький та студентський склад. Велике значення має історична традиція, історична пам'ять навчальних закладів. Вона ж значною мірою визначає авторитетність освітніх установ. Не дивно, що сьогодні вищі навчальні заклади вважають за справу честі більше дізнатись про своє минуле, про історію установ, які були їхніми попередниками. Університети публікують ювілейні видання, підготовлені великими колективами упорядників. Втім, як правило, саме історії навчальних закладів у таких виданнях відводиться роль такої собі більш чи менш розлогої передмови до докладного викладення сучасного стану університетів.

Всупереч такій тенденції, впродовж вже більш ніж п'яти років триває робота над проектом створення фундаментального шеститомного археографічного видання з історії установ-попередниць Бердянського державного педагогічного університету. Вже опубліковано 3 томи, присвячені відповідно Бердянській чоловічій гімназії останньої третини ХІХ ст. [1], цій же гімназії перших двох десятиліть ХХ ст. [2], Бердянським педагогічним курсам та педагогічному технікуму [3]. Зараз завершено роботу з підготовки четвертого тому, присвяченого Бердянському інституту соціального виховання, педагогічному інституту та учительському інституту (1932–1953 роки). Оскільки книги проекту викликають зацікавлення як у Бердянську, так і за його межами, метою цієї статті як раз і є викладення досвіду вивчення історії навчального закладу певного періоду.

Книги проекту викликають великий непідробний інтерес багатьох членів колективу університету, інших бердянців великою мірою саме через те, що вміщені в томах матеріали дають масу інформації для вивчення мікроісторії, долі окремих постатей, життя та діяльність яких була пов'язана з бердянським вищим навчальним закладом. І тут йдеться не лише про «знакові персони», які залишили помітний слід в історії і які по праву є гордістю не тільки БДПУ. Не менш важливими є матеріали з інформацією про студентів, викладачів і співробітників, яким не судилося уславитись трудовими чи ратними подвигами, які не зробили карколомної кар'єри, не отримали державних нагород...

Разом із тим, з цієї ж причини, тобто через великі потенційні можливості, які книги проекту дають для дослідження мікроісторії, вони цікаві не лише бердянцям, але й професійним історикам з інших міст. І не лише професійним історикам, але й багатьом з тих, хто «просто цікавиться» історією України, історією освіти тощо.

У той же час джерела, що нами публікуються, викликають інтерес не

лише бердянців через те, що служать ілюстрацією макроісторичних процесів. Якщо казати про джерела, що передбачені для вміщення у четвертому томі, то йдеться про процеси, що мали місце в 30-х – 50-х роках ХХ століття. Адже в документах бердянського вищого навчального закладу відбилися події колективізації та індустріалізації перших п'ятирічок, голодоморів 1932–1933 і 1946–1947 років, сталінських репресій, приєднання Західної України до СРСР, війни 1941–1945 років, післявоєнної відбудови, початку «холодної війни», повоєнних змін у розстановці сил на міжнародній арені, суперечливі процеси культурного життя країни...

Хронологічно цей том охоплює серпень 1932 – вересень 1953 років. Саме в 1932 р. [4, арк. 3] на базі Бердянського педагогічного технікуму було створено Бердянський державний інститут соціального виховання, котрий у 1933 р. було реорганізовано в державний педагогічний інститут, при якому вже в 1934 р. був відкритий державний учительський інститут [5]. Останній проіснував до вересня 1953 р. [6, арк. 23 зв., 27] і згідно наказу Міністерства освіти УРСР був реорганізований у державний педагогічний інститут. Хронологія цього тому не випадково частково «накладається» на хронологію тому попереднього, присвяченого Бердянським педагогічним курсам і педагогічному технікуму. Адже технікум проіснував до 1935 р., кілька років функціонуючи паралельно з інститутом у приміщеннях «Червоного будинку», де сьогодні розташовується головний корпус БДПУ.

Матеріали з історії БДПУ, що підготовлені до друку, представлені виключно неопублікованими джерелами з історії вищого навчального закладу. Цим том IV принципово відрізняється від трьох попередніх, які, крім неопублікованих джерел, містили і передрук газетних статей ХІХ – першої третини ХХ століття, витягів з опублікованих брошур, довідкових видань, урядових розпоряджень, циркулярів, звітів, земських постанов і протоколів тощо. Зауважимо, що для томів I – III такий передрук є цілком виправданим, адже всі використані видання вже давно стали бібліографічною рідкістю і багато з них збереглися до наших днів у лічених примірниках. До того ж, вміщені до перших трьох томів опубліковані матеріали суттєво доповнили в ряді аспектів фрагментарні архівні та музейні джерела, що дало можливість заповнити низку лакун і надати читачам можливість побачити цілісну багатогранну картину життя бердянського навчального закладу останньої третини ХІХ століття, перших двох десятиріч ХХ століття, 1920–1935 рр. Втім, коли йдеться про археографічне видання, яке стосується 1930-х – 1950-х рр., вміщення в ньому передруків раніше опублікованих джерел вже не є настільки актуальним. Адже, з одного боку, більшість з видань, у яких вони вміщені вперше, не становить бібліографічної рідкості. А з іншого боку (і це головне), набагато важливіше видати неопубліковані раніше джерела, тим більше, що вони є вельми різноплановими і представницькими. Це зовсім не означає, що опубліковані раніше матеріали з історії бердянського вищого навчального закладу нами проігноровані. Вони використані при складанні коментарів до видання.

Пошук матеріалів для тому вівся на широких просторах від Будапешта до Худжента, від Санкт-Петербурга і Москви до Бердянська.

Вміщені у виданні джерела представлені перш за все 374 наказами по інституту, виявленими в архіві БДПУ. Хронологічно вони охоплюють квітень 1936 – вересень 1953 рр. Журнали з директорськими наказами по інституту збереглися майже без пропусків (єдиним виключенням став період між 9 вересня 1941 р. і 3 листопада 1943 р., коли інститут знаходився в евакуації).

Тематика опублікованих у цьому томі наказів є вельми різноплановою:

- відкриття, ліквідація та реорганізація відділів, факультетів, кафедр, лабораторій, консультпунктів;
- організація 7-місячних курсів з підготовки вчителів-істориків; діяльність комсомольських і проф.-політшкіл; організація курсів з підготовки фізкерівників;
- призначення викладачів і співробітників;
- ротація кадрів;
- повідомлення про затвердження рішенням ВАК в ученому званні доцента, затвердження в ученому ступені кандидата наук;
- визначення складу ради інституту;
- звільнення або винесення догани викладачам і співробітникам (у тому числі за те, що припустились «грубо-політичних антирадянських висловлювань», підтримували зв'язки з особою, «яку виявлено як шпигуна і агента іноземної розвідки», рекомендували студенту книгу «явно буржуазно-націоналістичного змісту», віддали до типографії для оправи словник, який містив «політично-шкідливий додаток», не вказав у автобіографії, що його батько «крупний куркуль», а брати — білогвардійські офіцери, «навмисно приховував своє минуле і маскувався під радянського фахівця», запізнались або не з'явилися на заняття, «не виправдав себе на цій роботі та не витримав іспитового строку», «використав фіктивні документи про нібито присвоєння йому вченого ступеня кандидата історичних наук, звання доцента та документа про вищу освіту», «за п'янку, побутовий розклад та неодноразове порушення учбової дисципліни, що виявилась в порушенні правил прийому заліків та іспитів, в порушенні правил внутрішнього розпорядку», самовільне використання автомашини, «за небажання повнотою працювати», за зловживання, за не збереження таємниці екзаменаційних білетів з фізики, в зв'язку з затриманням органами міліції);
- зарахування до складу студентів;
- виключення або винесення догани студентам (у тому числі за «брудну клевету» на Й.В. Сталіна та орденоносців, «контрреволюційні розмови, в яких ображає пам'ять... В.І. Леніна», образу «гідності громадянина Радянського Союзу», вступ до інституту за підробними документами, «запитання контрреволюційного троцькістського змісту», «антирадянські вилазки» під час диктанту, «антирадянські наклепи на діяльність полпредств за кордоном», «прояви буржуазного націоналізму та пропаганду фашизму»,

«контрреволюційну буржуазно-націоналістичну пропаганду», «розповсюдження записки антирадянського контрреволюційного змісту та за п'янки і гульню», нетактовне поводження з лекторами, за те, що є дітьми «ворогів народу» або «ворогами народу», за поширення записок і анекдотів «контрреволюційного змісту», «ворожу антирадянську роботу», «хуліганські вчинки», «грубу образу» викладача, приховування зв'язку з окупантами, ухиляння від громадсько-корисних робіт, «недостойну поведінку в клубі інституту при проведенні новорічного вечора», за те, під час вступних іспитів виставила замість себе підставну особу, в зв'язку з відбуванням примусової праці за вироком суду);

- відрядження викладачів, співробітників і студентів;

- списки студентів, переведених на наступні курси; списки старост академічних груп; списки студентів, призваних до РСЧА; списки поновлених студентів-заочників, які вибули з інституту в зв'язку з війною; списки студентів-випускників; списки розподілу випускників по школах;

- оголошення подяк; нагородження;

- регламентація роботи інституту; організація заочного навчання та екстернату; порядок закінчення навчання, проведення семестрових і випускних іспитів; організація сесій та їх результати; організація студентських екскурсій та практик; графік тарифних відпусток професорсько-викладацького складу; формування і діяльність приймальних комісій; підведення підсумків календарного року;

- розподіл академнавантаження викладачів;

- кошторис інституту; зміна ставок викладачів та співробітників; оплата класним керівникам, завучам, директорам шкіл міста і викладачам інституту за керівництво педпрактикою студентів; призначення та виплата стипендій, у тому числі – стипендії ім. Й.В. Сталіна; звільнення студентів від плати за навчання; затвердження цін у студентській їдальні; порядок видачі карток на хліб, продовольчі та промислові товари;

- розгортання антирелігійної роботи;

- робота по базовій школі інституту;

- художня самодіяльність; організація при інституті художньої майстерні; організація кінопоказів;

- соцзмагання між факультетами і курсами;

- підготовка до святкування та відзначення 23 лютого, 8 березня, 1 травня, 7 листопада, Нового року; проведення заходів на відзначення 75-ї річниці смерті К.Д. Ушинського, 85-ї річниці смерті Т.Г. Шевченка, 100-ліття «Маніфесту Комуністичної партії», 30-ї річниці ВЛКСМ; «організація й проведення святкування 10-річчя з дня воз'єднання українського народу в єдину Українську Радянську державу»; підготовка до відзначення 70-річчя з дня народження Й.В. Сталіна; створення комісії з відзначення 100-річчя з дня смерті М.В. Гоголя; організація вечорів студентів-випускників;

- розвиток фізкультури та спорту; участь спортсменів інституту в загальносоюзних, республіканських, обласних і міських змаганнях;

проведення лижного пробігу імені Сталінської Конституції; організація кросу ім. Шверніка; проведення профспілково-комсомольського кросу; підбиття підсумків інститутського шахматного турніру на честь дня Сталінської Конституції тощо;

– військова підготовка студентів; виїзд викладачів на військову перепідготовку; оголошення інституту на військово-осадному положенні; запровадження заходів протиповітряної оборони; проведення занять ППО і ППХО; направлення на військово-оборонні роботи; «відпущення з роботи до особого розпорядження» співробітників у зв'язку з евакуацією інституту; організація евакуації інституту до Ленінабада; організація групи самозахисту;

– чергування студентів по інституту; охорона громадського порядку та інститутського майна;

– запровадження табельної дошки та книги відлукочок; зміна вимог до студентської дисципліни під час лекцій;

– організація суботників і воскресників; очищення приміщень інституту, спалених німцями; проведення декаднику зі збирання металобрухту;

– діяльність підсобного господарства; мобілізація на сільськогосподарські роботи; виявлені «факти явного шкідництва» під час уборки врожаю; «розвиток індивідуального городництва як засіб покращення матеріально-побутових умов членів колективу інституту»; щоденне виділення з підсобного господарства по літру молока помічникам директора і головному бухгалтеру;

– впорядкування користування інститутськими мотоциклами; заощадження електроенергії;

– перевірка стану квартир, де мешкають студенти; прийняття на баланс інституту відбудованого та реконструйованого будинку по вул. Республіки, № 11;

– заходи з покращення стану грамотності студентів; визначення мовного режиму в інституті;

– створення редакційної комісії для підготовки до друку збірника наукових робіт;

– влаштування в інституті кутка, присвяченого П.Д. Осипенко;

– функціонування бібліотеки; формування складу бібліотечної ради; впорядкування придбання літератури для кабінетів і бібліотеки;

– впорядкування інститутського архіву;

– одержання гербової печатки та штампа інституту;

– реорганізація Осипенківського державного учительського інституту в Осипенківський державний педагогічний інститут.

Всі зазначені вище накази по інституту виходили від осіб, які обіймали посаду директора або тимчасово виконували обов'язки директора, будучи його помічниками (заступниками).

В окремі журнали записувались безпосередньо накази по АГЧ, ВПКП, підсобному господарству учительського інституту. Вони вже склалися і підписувались не директором, а керівниками відповідних структурних підрозділів навчального закладу. Хоча таких журналів, на відміну від журналів директорських наказів по інституту, в фондах архіву БДПУ збереглися лічені одиниці, їхні матеріали (30 документів) розміщені в окремому розділі цього тому.

Важливою складовою джерельної бази з історії бердянського вищого навчального закладу є особові справи викладачів, співробітників і студентів, що також зберігаються в архіві БДПУ. Зі зрозумілих причин ми не маємо можливості опублікувати всі матеріали цих справ. Тож, у цьому виданні вміщено лише невеличка частина (31) відповідних документів. Це перш за все автобіографії, характеристики, анкети, особові листки обліку кадрів, виписки з протоколів засідань ради про присудження вченого ступеня, заяви, копії наркоматських і міністерських наказів щодо директорів та ряду викладачів інституту. Завдяки особовим справам і журналам наказів по інституту нам вдалося суттєво скорегувати таку, що була поширена раніше, «офіційну версію» щодо списку директорів і хронології їхнього керування навчальним закладом. Тепер маємо всі підстави дотримуватись такої хронології:

- М.Д. Дементієнко (1932 р. – листопад 1937 р.),
- М.С. Сушко (грудень 1937 р. – січень 1939 р.),
- П.А. Ляшенко (лютий 1939 р. – вересень 1941 р. [?]),
- І.П. Приймак (жовтень 1943 р. – лютий 1945 р.),
- Й.П. Єрмілов (березень 1945 – листопад 1945 р.),
- Л.Є. Леоновський (листопад 1945 – 1966 р.).

Мали місце і вельми несподівані знахідки. Зокрема, перебираючи в архіві БДПУ кожний аркуш особових справ викладачів і співробітників, ми натрапили на особовий листок з обліку кадрів директора Осипенківського інституту Івана Петровича Приймака. Одного з тих трьох директорів учительського інституту, про яких раніше фактично нічого не було відомо і прізвища яких навіть не значились у хронології директорів нашого навчального закладу. Виявлений документ не значився в журналі з переліком особових справ викладачів, оскільки був підколотий до автобіографії і заяви Т.М. Безсонової, яка просила призначити її на посаду прибиральниці...

Зважаючи на цю знахідку і на недосконалість описів зі списками особових справ, що зберігаються в архіві БДПУ, ми, маючи на меті надання читачам можливості скласти якомога повніше уявлення про склад викладачів і співробітників інституту (а при необхідності і звернутись до певної особової справи), подали назви виявлених справ у коментарях.

Оскільки ж у архіві БДПУ збереглися особові справи не всіх викладачів і співробітників, нами була зроблена спроба відшукати відповідні документи в інших архівах, зокрема, в Державному архіві Запорізької області. Втім, архівна довідка № 119/06-11 від 15 квітня 2008 р. за підписом директора

ДАЗО О.С. Тедєєва, яка надійшла у відповідь на наш запит, допомогла розставити крапки над «і»: «Згідно з історичною довідкою Бердянського педагогічного інституту ім. Осипенко від 26 лютого 1968 р. № 190, підписаною ректором Демиденком, книги наказів з особового складу 1943 р., особові справи робітників та службовців з 1944 р. залишені на зберігання в інституті. Підстава: справа фонду Р – 3699. Державний архів Запорізької області повідомляє, що документи Бердянського учительського інституту за 1937–1939 рр. та документи інституту з особового складу за 1943–1945 рр. на зберігання до архіву не надходили».

Втім, в Державному архіві Запорізької області нами були виявлені інші документи. Причому, ці знахідки є надзвичайно цінними саме через те, що хронологічно відносяться до першої половини 1930-х рр., тобто до періоду, комплекси документів з якого не відклались у архіві БДПУ. Йдеться про документи Бердянського інституту соціального виховання, Бердянського педагогічного інституту, які відклались у фонді «Бердянський педагогічний технікум». 21 документ цього фонду опубліковано в окремому розділі нашого видання.

До іншого розділу включені документи, виявлені в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Серед них – звіт про роботу Осипенківського учительського інституту за 1944–1945 навчальний рік; витяги з річних звітів, річних фінансових звітів Осипенківського учительського інституту; довідка про рух контингенту студентів, стипендіатів, педперсоналу, учбово-допоміжного та іншого персоналу; витяги з паспорта Осипенківського учительського інституту.

Джерела з історії інституту виявлені і в Державному архіві Російської Федерації. До окремого розділу цього тому ми включили Статут Осипенківського учительського інституту 1939 р., звіти інституту різних років. Крім того, справи цього архіву використані в наших коментарях до видання.

У цьому томі опубліковані й матеріали, що зберігаються в музеї БДПУ. Основа музейного зібрання була сформована під керівництвом В.П. Вержиковського в першій половині 1980-х років, у зв'язку з підготовкою до відзначення 50-річчя Бердянського державного педагогічного інституту. Надзвичайний інтерес становлять передусім спогади та автобіографії колишніх студентів і викладачів інституту. Будучи емоційно-забарвленими, віддзеркалюючи суб'єктивний досвід сприйняття (пригадування) інститутського періоду життя їхніх авторів, ці джерела суттєво доповнюють вельми інформативні, але переважно «офіційно-сухі» архівні документи навчальному закладу.

До книги увійшло і кілька документів, що стосуються історії учительського інституту, з фондів Бердянського краєзнавчого музею.

Продовжуючи традицію попередніх томів, у четвертому томі ми публікуємо черговий розділ («Бердянський учительський інститут»)

рукопису «Нарис історії Бердянського педагогічного інституту», підготовленого у 1967 р. викладачем І.І. Токаренком. Цікаво, що в інших розділах тому IV читачі можуть знайти чимало інформації про самого Івана Івановича. Зауважимо, що адекватно сприймати зміст всього рукопису, його завдання і якість підготовки допомагає абзац, яким І.І. Токаренко завершив цю свою працю: «Заканчиваем очерк истории Бердянского педагогического института. В нем мы проследили борьбу дружного коллектива преподавателей, студентов, сотрудников за подготовку педагогических кадров, формирование их моральных устоев, руководство этим процессом со стороны партийной организации и ректората института. В известной мере раскрыта деятельность общественных организаций, возглавляемых комитетом комсомола, профкомом. Обращаемся с просьбой к читателям очерка: сделать свои замечания, внести предложения, дать советы, которые мы охотно учтем при окончательной доработке текста истории нашего института».

Надзвичайно важливою складовою цього тому «Матеріалів з історії Бердянського державного педагогічного університету» є писемні спогади та інтерв'ю, зібрані нами впродовж кількох останніх років.

Публікуються спогади 83-річного доцента БДПУ Юрія Михайловича Юхна, записані на наше прохання після виступу ветерана на мітингу в університеті, присвяченого дню визволення Бердянська. У тому виступі Ю.М. Юхно згадав і про пожежу теперішнього 1-го корпусу БДПУ, побачену ним у вересні 1943 р. Між іншим, сам Юрій Михайлович – племінник викладача Юрія Ілліча Кара-Куркчі, чимало документів про якого вміщено в томах III і IV «Матеріалів з історії Бердянського державного педагогічного університету».

Публікуються записані в 2009 р. спогади колишніх студенток Осипенківського учительського інституту 83-річної Алли Василівни Мізін і 81-річної Валентини Лонгинівни Босенко.

До книги увійшли інтерв'ю з колишніми студентками і студентами 87-річною Галиною Опанасівною Щербинною, 91-річною Ольгою Іванівною Поповою, 95-річним Євгеном Степановичем Березняком (славнозвісним «майором Вихором»), 79-річною Галиною Михайлівною Кириченко, 85-річним Аркадієм Сергійовичем Гутневим, 86-річним Миколою Єрофійовичем Огієнком, колишнім завідувачем кафедрою педагогіки Осипенківського учительського інституту, 90-річним Борисом Давидовичем Прайсманом, 76-річним бердянцем Володимиром Івановичем Лановейчиком.

Видання містить багатий ілюстративний матеріал. Абсолютна більшість ілюстрацій публікується вперше.

Ми свідомо відійшли від застосованої у попередніх томах практики розміщення в якості вступних статей аналітичних досліджень відповідного періоду в історії бердянського навчального закладу. І це попри те, що в нашому розпорядженні є достатньо добротні і ґрунтовні магістерські роботи Ю.М. Соловйової та О.Ю. Сапронової, написані саме на основі вміщених у

цьому виданні джерел. Ми не хочемо «спрощувати життя» тих, хто матиме намір скласти уявлення про інститут 1932–1953 років, не хочемо, аби не досить уважний читач обмежився лише ознайомленням зі вступною аналітичною статтею. Адже ми продовжуємо залишатись на позиції, що яким розлогим і ґрунтовним не було б дослідження, воно все одно не зможе висвітлити з однаковою повнотою всіх аспектів проблематики, в той час як інформативні можливості кожного джерела є безмежними і кожен читач має потенційну можливість побачити те, що випало з поля зору його попередників.

Публікацію супроводжує науково-довідковий апарат, який містить коментарі, словник застарілих та рідковживаних слів, іменний (6596 осіб) та географічний покажчики, хронологічний перелік документів, список скорочень.

Особливістю коментарів до цього тому в порівнянні з попередніми є включення до них, крім вже традиційних складових, витягів із опублікованих переважно саме в 1930-х – на початку 1950-х рр. статей та рецензій на книги західних, головним чином американських, вчених, які досліджували різні аспекти освітньої системи Радянського Союзу. Будучи «продуктами» своєї епохи, створюючись в умовах тоталітарної однопартійної системи, документи, що публікуються в цьому виданні, носять яскраве ідеологічне забарвлення. І аби побачити за їх допомогою об'єктивну картину життя навчального закладу, варто використовувати як критичний підхід, так і ознайомитись з «альтернативним» баченням цієї картини. Тож, ми і вирішили надати читачеві можливість поглянути на ситуацію не лише «зсередини», тобто не лише очима радянських громадян, які і продукували ці документи. Що стосується використаних англійських статей і рецензій, то абсолютна більшість з них в українських бібліотеках відсутня. Один з упорядників цього видання отримав нагоду ознайомитись з ними, беручи участь, зокрема, у «Professorial Research Fellowship Program» Центрально-Європейського Університету (Будапешт).

Важливою складовою коментарів стали назви тих особових справ викладачів, співробітників і студентів, що зберігаються в архіві БДПУ.

Ми тішимось з того, що «заразили» своїми пошуками джерел з історії БДПУ й істориків з інших міст: наші колеги, працюючи в архівах і бібліотеках, іноді натрапляють на цікаві нам матеріали, після чого повідомляють про свої знахідки. Зокрема, завдяки дзвінку доцента із Запоріжжя В.М. Чопа ми дізнались про документи 1879–1880 років фонду «Прокурор Одеської судової палати» ЦДІАК України, які стосуються обвинувачення учнів Бердянської чоловічої гімназії в приналежності до народників і в зберіганні з метою розповсюдження народницької літератури. Ці документи вміщені у коментарі до цього тому, так само як і виявлені нами нещодавно інші джерела, що стосуються, зокрема, колишнього директора Бердянської гімназії Ф.Я. Вороного та його сина, колишнього бердянського гімназиста.

Директор Запорізького обласного краєзнавчого музею д.і.н., професор Г.І. Шаповалов «звів» з нами Леоніда Васильовича Череватенка – відомого кінокритика, сценариста, поета, мистецтвознавця, письменника, лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка, який знімає повнометражний документально-публіцистичний фільм про поета Євгена Павловича Плужника. Текст листа, в якому Л.В. Череватенко повідомляє нам подробиці перебування Є.П. Плужника в Бердянську в статусі учня місцевої чоловічій гімназії, також наводиться у коментарях.

Таким чином, ми маємо підстави стверджувати, що в результаті проведеної евристичної роботи було виявлено представницький комплекс джерел, що стосуються Бердянського інституту соціального виховання, педагогічного інституту та учительського інституту періоду 1932–1953 років. Сподіваємося, що викладений досвід підготовки археографічного видання, присвяченого історії вищого навчального закладу, стане у нагоді тим науковцям, які планують взятися до написання подібних робіт. Перспектива ж подальшого розвитку заявленої в назві цієї статті тематики полягає в підготовці та публікації двох наступних томів серії «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету».

1. Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I. – К.: «Освіта України», 2006. – 528 с.
2. Бердянська чоловіча гімназія (1901–1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. – К.: «Освіта України», 2007. – 631 с.
3. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920–1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. – К.: «Освіта України», 2008. – 569 с.
4. ЦДАВОВ України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 672.
5. Там само.
6. Архів БДПУ. – Спр. 55 (113).

The article is devoted to the presentation of experience of preparation of the archeographical editions about the history of higher educational institution, Berdyansk State Pedagogical University. The results of the conducted heuristic work, during which was found out the representative complex of primary sources, which touch the Berdyansk State Institute of Social Education, Berdyansk State Pedagogical Institute and Teaching Institute of 1932 – 1953, are revealed.

Key words: history of education, archeographical edition, higher educational institution